

NATURVÅRD I LÖVSKOGEN

en idékatalog

ULF MÖRTE

Innehållsförteckning

FÖRORD	2
BAKGRUND	3
ATT HITTA NATURSKOGARNA	6
ATT BESKRIVA EN SKOG	7
KALENDARIUM	8
SKÖTSELTIPS	10
SKYDD AV SKOGEN	11
RESURSPERSONLISTA	14
ADRESSER	14
LITTERATUR OCH LÄNKAR	15

FOTON DÄR INGET ANGES ÄR TAGNA AV
MAGNUS BILLQVIST ELLER PER BLOMBERG.
ILLUSTRATIONER ÄR GJORDA AV
PETER ELFMAN.

**NATURSKYDDSFÖRENINGEN
I SKÅNE 2003.**

**FÖRFATTARE: ULF MÖRTE
FORM: MAGNUS BILLQVIST**

FRAMTAGEN MED EKONOMISKT BIDRAG
FRÅN SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGEN

Förord

Idékatalogen har utarbetats som ett led i skogskampanjen inom ramen för projektet "Nemoral lövskog" som Naturskyddsföreningen i Skåne drivit tillsammans med Hallands Naturskyddsförening.

Syftet är att ge inspiration och idéer till den som vill utforska lövskogarna i sin hemtrakt. Om någon följer handledningen noga kanske ännu en fin naturskog blir skyddad men varje exkursion man gör är bra! Längre bak i häftet finns en lista över personer som är kunniga på de organismer som visar att en skog är särskilt värdefull.

Ett tack riktas till alla som hjälpt till under arbetets gång!

Ulf Mörte 1999

Sedan idékatalogen publicerades har Naturskyddsföreningen i Skåne arbetat mycket med skogsfrågor. Därför publicerar vi nu idékatalogen i en ny version. Innehållet är, med några undantag, detsamma som tidigare. Formen är dock annorlunda och vissa delar har blivit uppdaterade. Idékatalogen kommer ej att tryckas utan endast finnas tillgänglig som pdf-fil på vår hemsida.

Magnus Billqvist, september 2003

Nötkräka. Rolf Holm.

1. Bakgrund

Största delen av skogarna i Skåne, Halland och Blekinge tillhör den mellaneuropeiska lövskogsregionen. Den naturliga vegetationen är lövträd, främst ek, bok, alm, lind, ask, klibbal och avenbok. Täll är troligen också naturlig på torrare, sandigare marker. En gång täckte skogar dominerade av dessa träd hela Mellanuropa men av den ursprungliga skogen finns nästan ingenting kvar idag.

Hur såg den ursprungliga skogen ut? Många träd var mycket stora och gamla, betydligt äldre än i dagens skogar. När ett gammalt träd dog blev det stående i skogen under det att det långsamt förmultnade. Det kunde ta flera hundra år. Kraftiga stormar fällde många stora träd, som hade stora kronor och som kunde vara försvagade av insektsangrepp. Gamla hackspettshål i stammen gjorde att trädet ofta bröts mitt itu vid sådana tillfällen. Under de största trädens kronor fanns ofta mindre träd i olika ålder och dessa växte snabbt upp i de gläntor som bildades. En del träd grodde på de gamla multnande trädstammarna i skogen.

Lövsraskogen var på sina håll ganska öppen. Efter den senaste istiden och även mellan tidigare nedslag levde många stora växtätare i skogarna i Mellanuropa. Mammut, skogselefant, vildhästar, olika noshörningar och visenter strövade omkring. De påverkade förmodligen skogen i stor utsträckning. Det skapades gläntor och större betade områden med glesst mellan träden.

Många arter av vedinsekter, däribland flera stora skalbaggar som ekbock, ekoxe och läderbagge, trivs bäst på solexponerade grova lövträd. Epifytfloran på bl a ekar är också mycket rikare om träden står i ett ljusexponerat läge. Det tyder på att den betade skogen verkligen är en mycket gammal och naturlig företeelse. Flera forskare menar att det stora antalet kärlväxter som är knutna till öppna gräsmarker (ca 600 arter i norra Europa) och alla de anpassningar de utvecklat mot betande djur som taggighet, giftighet och snabb sidostkottbildning, omöjligt kan ha utvecklats på den korta tid människan haft boskap och påverkat skogen. De pekar också bl a på det stora antal svampar som är beroende av betade gräsmarker och fågelarter som härfågel och blåkråka som lever i glesa, öppna skogar.

Det som framförallt skiljer dagens brukade lövskogar från en urskog är:

- andelen död ved. Stående och liggande döda stammar fanns överallt i urskogen och präglade miljön medan de nästan saknas i den brukade skogen.
- åldersfördelningen på träden. I en brukad lövskog blir träden sällan äldre än 120 år. De flesta träden är också lika gamla. Den skiktning som skapas i en naturskog av träd i alla åldrar saknas.

Likheter finns dock också. I en lövskog sker förändringar naturligt genom att enskilda stora träd faller. Uttag av virke genom att fälla enstaka träd kan mycket väl ersätta de störningarna och vara gynnsamt för många arter. Eken, t ex verkar ha svårt att förny sig om skogen sluter sig alltför mycket. De stora öppna områden som skapas genom en större avverkningsupptod dock sällan i den ursprungliga lövskogen.

Omvandlingen av lövskogen har framför allt påverkat ryggradslösa djur, mossor, svampar och lavar. I torrakor och liggande stammar i olika nedbrytningsstadier finns mängder av olika miljöer som många arter anpassat sig till. Gamla träd blir ofta helt eller delvis ihåliga. Inne i hålrummen bland fuktigt trämjöl och föna lever en specialiserad fauna med många skalbaggsarter, spindlar och klokrypare.

Ett dött träd eller en stamhälighet är en mycket stabil miljö som kan

Aklejruta. Foto: Per Blomberg.

Kungseken vid Bosjöklöster 1915. Trädet dog på 1950-talet. Foto: Hugo Granvik.

Härfågel. Peter Elfman.

Lågor vid Bergsjöholm intill Ystad. Foto: Per Blomberg.

Hamling: Beskärning eller huggning av grenar för vinterfoder eller material till stängsel. Idag hamlas träd mest för att bibehålla ett äldre brukningselement i odlingslandskapet. På bilden ses tidigare hamlad ask i naturreservatet Matsalycke utanför Broby. Foto: Magnus Billqvist.

bestå under många år. När trädet slutligen försvinner finns i en naturlig skog alltid liknande miljöer i närheten. Många av de växter och djur som är knutna till gamla träd verkar också ha en dålig spridningsförmåga. De är beroende av skoglig kontinuitet, att de miljöer de är beroende av inte förändras. Om en skog med gamla träd återigen skulle uppstå på en plats som tidigare kalhuggits kan många arter inte kolonisera området på grund av sin dåliga spridningsförmåga.

Sven G. Nilsson skiljer mellan flera olika typer av skoglig kontinuitet (Rundlöf och Nilsson 1995): Vissa arter av kärlväxter är beroende av **trädkontinuitet**, d v s att marken varit beskuggad av träd eller buskar under flera hundra års tid. De är ofta känsliga för bete och tramp. Skalbaggar och lavar som har grova träd som livsmiljö finns när det förekommit **jätteträdskontinuitet**. Andra skalbaggar och sannolikt många vedsvampar och mossor lever på lågor och kräver **lågakontinuitet**. **Urskogskontinuitet** har skogar där både fallna trädstammar och grova träd funnits under långa tidsperioder. Sådan skogar är dock mycket sällsynta i dag.

De flesta skogar har brukats under lång tid och har inte längre de här egenskaperna. Områden med trädkontinuitet kan dock finnas (och finns ofta!) utanför det som traditionellt definieras som skogsmark.

Solitärträd

Ekar och även bokar lämnades ofta kvar i betesmarker för ollonens skull och dessa träd skyddades senare i lagen för att garantera virke till fartygsbyggen. Eken skyddades av staten fram till 1830 på skattejord. På mark som tillhörde kyrkan varade skyddet mycket längre och där kan gamla ekar fortfarande finnas kvar. I anslutning till de flesta gods finns parker och alléer där träden kan vara mycket gamla.

Hamlade träd

Att skatta levande träd på löv för att få vinterfoder till djur, s k lövtäkt eller hamling, är ett mycket gammalt sätt att utnyttja träd. Det har förmodligen förekommit ända sedan stenåldern i vårt land. Löv var en viktig del av vinterfodret till framförallt får och getter men även kor och hästar fick löv. Grenarna användes till virke och bränsle. Ängar med träd som regelbundet hamlades hade också en högre produktion än trädlösa ängar genom den röjgödslingsseffekt hamlingen åstadkom.

Hamlade träd har flera egenskaper som gör dem till ovanligt bra livsmiljöer för många trädlevande växter och djur. Den hårda behandlingen gör att hamlade träd inte växer så snabbt men de blir ofta mycket gamla, äldre än friväxande träd. De drabbas inte av snöbrott eller stormfällningar med sina mindre kronor. Marker med hamlade träd har ofta lång kontinuitet. Även arter med dålig spridningsförmåga hinner etablera sig. Träden står ofta öppet så att stammarna delvis blir solbelysta. Många arter är också specifikt knutna till blottlagd död ved och det åstadkommes genom hamlingen.

När trädet växer och stammen långsamt ökar i omfång skapas efter hand allt fler olika mikromiljöer för lavar, mossor och insekter. Många hamlade träd drabbas snart av röta och fuktigt trämjöl och förna börjar samlas inuti stammen. I denna s k mulm växer skalbaggar upp och här lever också en mängd andra insekter och spindeldjur, bl a klokräpare. Med tiden blir det ännu levande trädet delvis ihåligt och fåglar eller kanske vildbin flyttar då in. Ett gammalt hamlat träd kan hysa uppemot 50 olika mossor och lavar eller mer.

Många insekter och växter som förmodligen ursprungligen hörde hemma i lövurskog lever nu bara i enstaka grova träd och trädsamlingar ute i landskapet. I Mellaneuropa har både skogs- och jordbruk på många håll varit intensivare än här och i jämförelse har södra Sverige kvar ett

ovanligt högt antal grova lövträd, framförallt ekar. Ett stort antal vedinsekter som har blivit mycket sällsynta i Mellaneuropa lever därför kvar hos oss.

Vilka fina naturskogar eller värdefulla träd finns kvar i er hemtrakt? Vilken flora och fauna hyser de?

2.

Att hitta naturskogarna

Nyckelbiotopsinventeringen

Skogsvårdsstyrelsens nyckelbiotopsinventering är en bra utgångspunkt. Inventeringen är gjord på all skogsmark som ägs av privata skogsägare i Sverige. Det går bra att ringa den regionala avdelningen av Skogsvårdsstyrelsen för att få reda på vilka biotoper som hittats. Alla funna miljöer finns även utlagda på Internet. Här kan man via kartor av allt högre förstoring hitta nyckelbiotoperna i sina hemskogar och få information om dem. Se adresslistan!

Naturvårdsplaner

Om kommunen utarbetat en naturvårdsplan är förhoppningsvis alla värdefulla skogsområden med där. Länets naturvårdsplan tar upp viktiga områden om kommunen inte har någon egen plan.

Fem Ess-metoden

Fem Ess är en inventeringsmetod som har utarbetats av Sven G. Nilsson vid Lunds universitet för att finna de lövskogar som har allra rikast biologiskt liv, dvs de skogar som har lång kontinuitet. Beställ den från

Flera skrifter och böcker om skog och träd har givits ut under 1990-talet, bland annat *5-Ess metoden* (Rundlöf & Nilsson/SNF 1995), *Ekjättar* (Naturcentrum 1997) och *Inventering av jätteträd* (Skogsstyrelsen 1999). I dessa skrifter används begreppen jätteträd, evighetsträd och veteranträd för att definiera våra speciellt gamla och grova jättar.

Historiskt sett har Naturskyddsföreningen i Skåne använt benämningarna trädjättar eller jätteträd. Under 1990-talet startade föreningen Projekt Evighetsträd med syftet, att bevara och säkerställa enstaka värdefulla träd eller trädsmålingar och deras framtid. Inom föreningen skiljer vi därför mellan benämningarna jätteträd (*alla träd som överstiger minimimått för respektive art*) och evighetsträd (*träd vi i samarbete med markägare skyddat i projektet med samma namn*).

Andrarum. Foto: Per Blomberg.

Ovanifrån och ner: Ekoxe (foto Kurt Ivarsson), bokoxe, fjällig bläcksvamp och lunglav (foto Per Blomberg).

Naturskyddsföreningen! För att finna dessa skogar ska man enligt Fem Ess - metoden först och främst inrikta sig på områden med grova träd. Fyra organismgrupper kan sedan användas som indikatorer på värdefull skog: hackspettar, kärlväxter, lavar och vedskalbaggar. Bland hackspettarna är den mindre hackspetten en bra indikatorart i södra Sverige. Den söker sin föda i döda träd och i de döda grenar som finns på äldre träd. Områden där mindre hackspett konstaterats häcka är alltid intressanta att studera närmare (Rundlöf och Nilsson 1995). De olika kärlväxterna, lavarna och skalbaggar påvisar sedan olika grad av skoglig kontinuitet.

Gods, parker och alléer

För att hitta grova träd kan det vara bra att leta kring gamla gods och slott och även på kyrkans marker. Flera fynd av sällsynta skalbaggar, mossor och lavar har gjorts i alléer, parker och på kyrkogårdar. Lokala ornitologer brukar ha noga reda på vilka skogar den mindre hackspetten föredrar.

Hamlade träd

Hamling av träd upphörde nästan helt efter 1940-talet. Många träd står dock kvar och skulle i många fall kunna leva kvar längre om de återhamlades. Hamlade träd stod ofta i ängar och även kring gårdar.

För att hitta gamla träd kan det därför vara en idé att titta i *Ängs- och hagmarksinventeringen* som gjordes för några år sedan. Varje kommun har en förteckning över de ängar som hittats i trakten. Att nyhamla träd är förstås väldigt värdefullt, särskilt på sådana platser där hamlade träd redan finns. Hur man nyhamlar och återhamlar finns bl a beskrivet i skriften "Träd i odlingslandskapet". Kan beställas från jordbruksverket!

Har skogen något skydd?

Om man anger ett områdes fastighetsbeteckning från ekonomiska kartan kan man av skogsvårdstyrelsen få reda på om skogen är beskriven som nyckelbiotop och om den i så fall gjorts till biotopskyddsområde. Har ni funnit ett skogsparti som ni tycker borde vara nyckelbiotop men som inte är det kan någon från skogsvårdsstyrelsen åka ut och beskriva området. Länsstyrelsen känner till vilka skogar som är naturreservat.

Om nu inga planer finns på att skydda en skog som verkar fin kan man börja fara ut dit allt oftare ett tag framöver...

3. Att beskriva en skog

Att en art förekommer på en plats har ofta både en ekologisk och historisk förklaring. Viktiga ekologiska faktorer för trädlevande organismer är ofta fuktighet, ved av en viss struktur och närvaron av andra arter. Trädlevande organismer är ofta mycket specialiserade vad gäller dessa faktorer men för många djur och växter i lövskog är den historiska förklaringen också viktig. De lever i en miljö som naturligt är mycket stabil och har därför dålig spridningsförmåga. Det är därför lång kontinuitet är så viktigt för naturvärdet i lövskogar.

En **indikatorart** är en art som är någorlunda lätt att hitta och identifiera och som har höga krav på sin livsmiljö. En sådan art visar genom sin närvaro att många andra arter med liknande krav på miljön också finns. Bra indikatorarter i lövskog har dålig spridningsförmåga och visar att t ex grova ihåliga träd har funnits länge på platsen. Det är sådana arter Fem Ess-metoden inriktar sig på och det är dem man ska leta efter för att beskriva skogens naturvärde. Ofta är dessa arter sällsynta och upptagna på ArtDatabankens röda listor under kategorierna **missgynnad** (NT), **sårbar** (VU), **starkt hotad** (EN), **akut hotad** (CR) eller **i värsta fall försvunnen** (RE).

Med **nyckelart** menar man inom ekologin en art som har en så viktig roll i ett ekosystem att den ensam bestämmer många andra arters utbredning. Nyckelarter är t ex de stora skogsträden men också en fågel som spillkråkan är nyckelart genom att skapa boplatser åt mård och olika fåglar. De stora megaherbivoreerna var nyckelarter genom att de gjorde skogen öppnare och mer varierad.

De olika djuren och växterna hittar man genom att ströva genom skogen vid rätt tid på året och undersöka de platser där de kan tänkas hålla till. Är ni tveksamma på någon organismgrupp, använd resurspersonlistan!

Mera systematiska inventeringar än så behöver man inte göra. Att inventera t ex kärlväxter och fåglar enligt en viss vedertagen metod kan dock vara roligt av flera skäl: det gör det möjligt att upprepa undersökningen vid ett annat tillfälle och på så vis upptäcka förändringar i olika arters antal och utbredning. Ofta är inte metoderna särskilt komplicerade.

Genom att jämföra artsammansättningen i buskskiktet med den i trädskiktet kan man t ex få en uppfattning om skogen är "i jämvikt" eller är på väg att förändras. Dominerar samma arter i de båda skikten? En bra metod för en sådan jämförelse är "Närmsta trädmetoden". Den och flera andra bra metoder finns beskrivna i boken "*Ekologisk metodik*" som kan beställas från Eva Waldemarsson på ekologiska institutionen, Lunds Universitet.

Vilka trädslag är mest värdefulla?

Olika jätteträd har betydelse för olika organismgrupper. Till exempel är lind betydelsefull för olika skalbaggar, medan lavfloran på lind är mindre intressant. Tidigare hävd har ofta skapat goda förutsättningar för jätteträd att utvecklas. I ett öppet landskap får träden en vid krona och träden tillväxer inte i samma omfattning på höjden som i slutna bestånd. Förekomsten av döda grenar och ihåligheter ökar i dessa träd och stammens grovlek tillväxer snabbare. Dessutom lever dessa solitärer längre då konkurrens från andra träd saknas.

Även hamling och topphuggning verkar ha en åldersförlängande effekt om trädet står öppet. Denna påverkan påskyndar också uppkomsten av ihålighet genom svamp och insektsangrepp. Flera trädarter blir ihåliga med åren men kan överleva många århundraden som ett skal. Av särskild betydelse för flera krävande insektsarter är den mulm som bildas då veden bryts ner av svampar. I ett stort ihåligt träd finns stora mängder mulm där olika arter föredrar mulm i olika nedbrytningsstadier och fuktighet.

De tio trädslag med flest skalbaggar knutna till sig i Sverige listas nedan. Observera att det gäller endast skalbaggar – inte insekter generellt samt att det gäller för hela Sverige. (Källa: B. Ehnström i *Liv och lust, Svenska Naturskyddsföreningens årsbok 2002.*)

Rang- ordning	Trädslag	Antal arter
1	Ek	521
2	Björk	426
3	Tall	389
4	Bok	388
5	Asp	341
6	Gran	338
7	Al	308
8	Sälg/vide	201
9	Lind	190
10	Alm	125

4. Kalendarium

Vinter

De flesta skogar är ganska kalla och tysta nu, gå på bio istället! Passa också på att ta reda på om några undersökningar har gjorts i skogen tidigare. Kommunekologen är bra att fråga. Markägaren vet förmodligen en hel del om sin skog. Känner ni inte till vem det är kan lantmäteriet eller kommunen tala om det om man uppger områdets fastighetsbe-teckning från ekonomiska kartan. Skogen kan också ha ingått i någon av följande undersökningar:

Flora: Projekt Skånes flora som sammanställs av Botaniska museet i Lund. Äldre uppgifter om floran från *Atlas över Skånes flora* kan också finnas här. För många arter finns på museet ett kortregister där äldre fynd av arten är samlade.

Lavar: Boken *Skyddsvärda lavar i sydvästra Sverige* av Ulf Arup, Stefan Ekman m fl.

Skalbaggar: Äldre uppgifter kan finnas på Zoologiska museet i Lund.

Skogens historia: Hos lantmäteriet finns gamla skifteskartor över många områden i Skåne. I texter som tillhör kartan kan man läsa om en viss plats har varit äng, åker, skog eller utmark vid den tidpunkt då kartan gjordes.

Stora träd är väl synliga nu. Ett enda grovt, ihåligt gammalt träd kan vara hem åt uppemot sju hundra arter insekter och ryggradslösa djur förutom olika mossor och lavar. Registrera det i jätteträdsinventeringen genom att mäta dess omkrets i brösthöjd 1,3 m över marken eller där trädet är som smalast mellan 75 cm och 2 meter. Tag gärna ett foto! Anser ni att trädet är mycket gammalt och värdefullt kan ni rapportera in det till Evighetsträdsprojektet (kontakta SNF's kansli!).

Vår

Flera stannfåglar som nötväckor och entitor börjar med sin vårsång redan på senvintern. De har hållit sig kvar i skogen tack vare sin förmåga att hamstra ollon och frön under hösten. Nötväckan verkar föredra gamla ekar och förekommer bara i bokskog om den är gammal med mycket fallna stammar och stubbar.

Hackspettar trummar intensivt under april månad. Vårfloran med sippor, olika arter av vårlök m fl arter blommor som mest i slutet av april och början av maj innan krontaket sluter sig. För att få en bra uppfattning om kärlväxtfloran bör man också göra besök i skogen under juni och på sensommaren i juli till augusti för att få med senblommade arter.

Sommar

Markfloran i lövskogen har förändrats. Det är kanske som tydligast i ängslövskogar där marken i juni är frodigt bevuxen med månviol och många andra örter, ormbunkar och skogsgräs.

Efter att ha tillbringat fem år som larv i någon murken ek börjar ekoxen svärma i skymningen i mitten av juni för att para sig och lägga ägg. Arten förekommer i Blekinge och på några få platser i Skåne och Halland. Överhuvudtaget är det bra att leta vedskalbaggar nu. Vissa arter är nattdjur och för att se dem är det bäst att ge sig ut en mulen och varm natt strax efter skymningen när det ännu är ljumt i luften och lysa på gamla stubbar och trädstammar. Andra ses bäst under dagens varmaste timmar på samma platser. Många skalbaggar lever som vuxna

Foto: Magnus Billqvist.

på pollen och nektar från blommor som vresros, hagtorn och olika flockblommiga arter.

Augusti är också en bra månad att se skalbaggar då många arter ofta kläcks sent på säsongen. Från något ihåligt träd hörs kanske tigglatena från en yngelkoloni av fladdermöss. Vatten-, stor-, troll-, mustasch- och Bechsteins fladdermus är beroende av ihåliga träd för sin reproduktion. Dvärgfladdermus, dammfladdermus och långörad fladdermus utnyttjar ihåliga träd mera sporadiskt.

Höst

Med ett säll eller en förnahäv kan man dokumentera djuren i mulmen i de gamla träden. Lägg ut det sällade materialet på ett vitt lakan så syns djuren lättare! Förmodligen finner man nya arter skalbaggar som man missat under sommaren. När man börjar bli duktig kan fynd av täckvingar och gnagmärken räcka för att identifiera många arter. Klokryppare är lättare att se om man låter mulmen torka lite, de rör sig mer då. Glöm inte att lägga tillbaka trämjölet och djuren i trädet när ni är klara!

Snart är det dags att fundera lite över de djur och växter ni upptäckt i skogen. Vilka krav har de på sin miljö? Det ni inte känner till kan någon expert från listan säkert svara på. Mycket står i ArtDatabankens böcker *Faunavård i skogsbruket*, *Floravård i skogsbruket* och *Floravård i jordbrukslandskapet*. Artfaktböckerna är också bra.

Kanske kan ni få en uppfattning om hur skogens värden ska kunna bevaras. Behöver området lämnas helt orört? Skulle ni rekommendera att det röjdes kring vissa träd? Prata med markägaren om de djur och växter ni hittat och hör er för vilka planer han har för området! Nedan följer några exempel på vad man kan göra.

Spillkråka. Peter Elfman.

Foto: Per Blomberg.

Ett stort antal arter bland mossor, lavar, svampar, insekter och fåglar är beroende av död ved. Minskningen av död ved och av antalet riktigt gamla träd är därför ett allvarligt hot mot den biologiska mångfalden. Lämna därför död ved kvar, gärna i prydligt upplagda högar, eller på undanskymd plats, för att inte ge ett ostädat intryck. Lund har som en av de första kommunerna i landet inrättat faunadepåer på ett antal platser i tätorten. I dessa har grövre stockar av olika slags lövträd lagts upp till förmån för insekter som lever i död ved. Depåerna läggs med fördel upp på en solig och varm plats, till exempel i ett sydvänt skogsbryn. Informationsskyltar berättar om varför depån lagts upp. *Foto: Per Blomberg 2003.*

10

5. Skötseltips

Skapa nya stora ekar

Många av de arter som är knutna till ek föredrar gamla träd. För flera sällsynta skalbaggar blir livsbetingelserna inte riktigt bra förrän trädet nått en ålder av minst 150 år. I brukade ekskogar avverkas träden oftast före den åldern. Här kan man istället skapa nya stora ekar i bryn ut mot öppen mark. Träd som vuxit i bryn är ofta av mindre värde för markägaren eftersom dessa träd ofta får kvistiga och krokiga stammar. Röjer man kring vissa träd här kan de sedan bli mycket stora och gamla.

Markägare som vill utföra olika åtgärder som gynnar djur- och växtliv kan söka pengar till det från Skogsvårdstyrelsen. Pengar delas ut till olika natur- och kulturmiljövårdande åtgärder i skogsmark, s k *Nokäsbidrag*. En begränsad summa avsätts varje år och man får höra sig för hos det lokala distriktet av skogsvårdstyrelsen!

Friställning av gamla ekar

En av de mest angelägna åtgärderna. Gamla, solitära ekar med ett spärrgrenigt växtsätt drabbas hårt om den ängs- eller hagmark som de står i växer igen. Beskuggningen gör att trädet dör i förtid. Då de insekter, mossor och lavar som lever på sådana träd ofta är värme- och ljusälskande försvinner många arter vid beskuggningen.

När man befriar gamla ekar måste röjningen ske minst fem meter utanför kronan för att både trädet och dess innevärdare ska kunna leva kvar. Många insekter gynnas om man vid röjningarna lämnar kvar enstaka högar med ris och gärna grova stockar i sydlägen. Ekoxen lägger gärna sina ägg i höga stubbar av ek, men också stubbar av andra trädslag kan duga.

Tommarps ene. Foto: Per Blomberg.

6. Skydd av skogen

Nyckelbiotopsinventeringen

Detta är en inventering av skyddsvärd skog på all mark som ägs av enskilda skogsägare i Sverige. Den genomfördes av skogsvårdsorganisationen på uppdrag av regeringen och avslutades ganska nyligen. För att hitta värdefulla områden har man främst använt sig av **nyckelelement** men också av **signalarter**. Ett nyckelelement kan vara liggande eller stående döda träd, grova träd eller boträd, alltså strukturer som är viktiga för sällsynta djur och växter. Med signalart menar man en art som ofta finns i värdefulla miljöer och som därför kan användas för att påvisa sådana miljöer. I skogsstyrelsens instruktion för nyckelbiotopsinventeringen finns en förteckning över signalarterna. En siffra uttrycker en arts användbarhet i olika delar av landet. För att väljas till signalart ska en art vara lätt att känna igen och ha en jämn utbredning så att den ofta finns i värdefulla biotoper. Den ska samtidigt vara starkt knuten till biotoper med höga naturvärden. Signalarterna var tänkta som hjälpmedel för inventeraren och har bara noterats vid behov. Vedinsekter bedömdes som för tidskrävande att använda. Markägaren får kartor där nyckelbiotoperna på hans mark är utritade och uppmanas att ta kontakt med skogsvårdsstyrelsen om någon åtgärd planeras i nyckelbiotoperna.

Skogsvårdsstyrelsen har möjlighet att bevara en nyckelbiotop genom att besluta att biotopskydda området.

Biotopskyddsområde

Lagen om biotopskydd infördes 1991 och finns numera i miljöbalkens 7 kapitel 11 §. Skyddsformen är unik genom att den ger ett generellt skydd för vissa biotoper. De typer som omfattas av detta är alléer, pilevallar, källor med omgivande våtmark i jordbruksmark samt åkerholmar, våtmarker, småvatten och odlingsrösen i jordbruksmark. Dessutom har länsstyrelsen möjlighet att i enskilda fall förklara vissa områden som biotopskyddsområde, förutsatt att de inte omfattas av skogsvårdslagen. För alléer, pilevallar och flera andra biotoper gäller biotopskyddet alltid. Ett område får dock vara högst fem hektar stort för att omfattas av skyddet. För en biotop i skog gäller lagen först när skogsvårdsstyrelsen avgränsat och tagit beslut om skydd av området. Följande biotoper i skogsmark kan få biotopskydd:

- Alkärr
- Brandfält
- Gamla hassellundar
- Kalkbarrskogar
- Lövbrännor
- Ravinskogor
- Rik- och kalkkärr i skogslandskapet
- Urskogartade barrskogbestånd
- Åsgranskogar
- Ädellövsumpskogor
- Äldre naturskogartade lövbekständer
- Äldre skogsbeten
- Örtrika allundar
- Örtrika bäckdrag
- Örtrika sumpskogor

Vad är en nyckelbiotop?

Nyckelbiotoperna utgör ett kvalitetsbegrepp som rör skogspartier där man finner eller kan förväntas finna hotade arter.

Med nyckelbiotop avses en biotop i vanlig mening, det vill säga en nägorlunda enhetlig och avgränsningsbar livsmiljö som dessutom har en avgörande betydelse, en nyckelroll, för den hotade och sällsynta delen av skogens fauna och flora.

Eftersom begreppet nyckelbiotop är storleksberoende kan en nyckelbiotop vara allt från ett enskilt jätteträd eller en källa på några kvadratmeter i södra Sverige till ett urskogsliknande område på flera tiotal hektar, ibland större än 100 hektar, som i Norrlands inland. Begreppet nyckelbiotop har i sig ingen juridisk innebörd. Det föreligger således inget automatiskt skydd för nyckelbiotoper.

Att identifiera och avgränsa nyckelbiotoper innebär inte att man samtidigt har utpekat områden som skall hanteras på ett visst, på förhand bestämt sätt. Inventeringen avser att på en så objektiv grund som möjligt ta fram kunskap om hur det ser ut och att ge en lägesbeskrivning utan några sidoblickar på hur det borde se ut eller vilka följdverkningar inventeringsresultatet kan få.

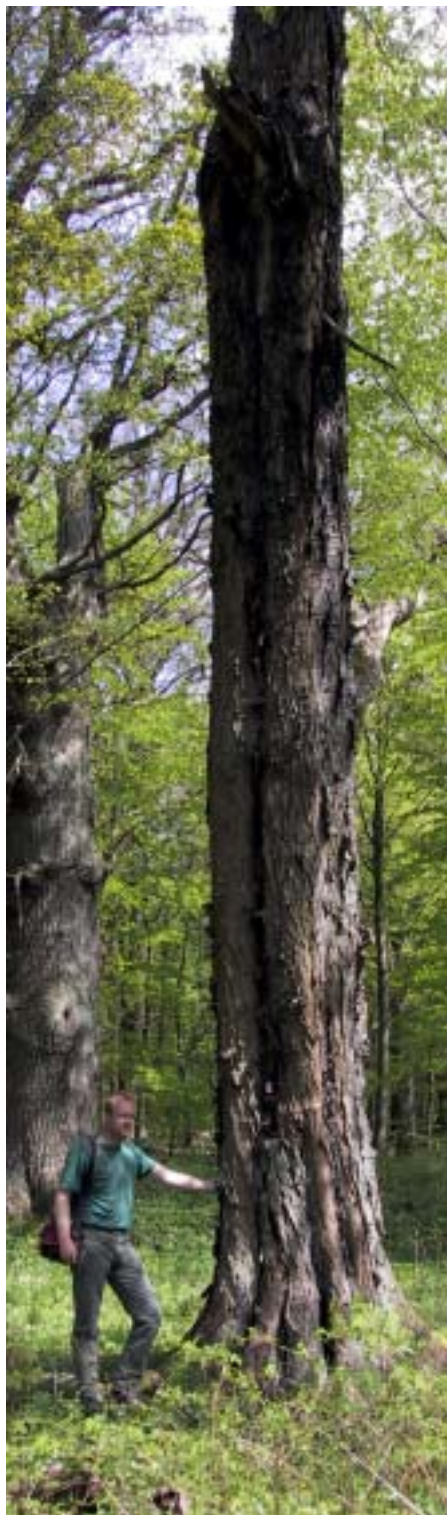
De kriterier inventeraren har att ta ställning till är de som avgör om en biotop ligger över eller under kvalifikationsgränsen för en nyckelbiotop. Erfarenheten har visat att avgörandet måste baseras på en samlad bedömning av flera egenskaper. Det är framför allt tre aspekter på en skogsbiotop som måste studeras och vägas samman för att sedan ligga till grund för ett avgörande. Dessa är beståndshistoriken, beståndsstrukturen och biotopens artinnehåll. Den relativa betydelsen av dessa tre hörnstenar kan variera mellan olika biotoper.

Källa: www.svo.se

Uppmätning av jätteträdens storlek har en lång tradition i Naturskyddsföreningen i Skåne och utgjorde redan från början en betydande del av verksamheten. Under 1990-talet har intresset för stora träd åter väckts, och föreningen arbetar nu mer aktivt än någonsin med dessa frågor. Här ses Per Blomberg vid en av Skånes grövsta fågelbär intill Bjärsgård i Klippans kommun. Foto: Magnus Billqvist 2003.

Ett område som biotopskyddats får i princip samma skydd som ett naturreservat. Skyddet gäller alltså även om skogen skulle byta ägare. Precis som när det gäller naturreservat har markägaren rätt till ersättning enligt miljöbalkens 31 kapitel 4 § om "pågående markanvändning avsevärt försvåras". Med pågående markanvändning menas i det här fallet alltid skogsbruk. Ersättningens storlek grundar sig på den inkomst ägaren skulle ha fått innan skatt vid avverkning av området med normalt hänsynstagande enligt 30 § i skogsvårdslagen.

Naturvårdsavtal

Ett avtal som träffas mellan en markägare personligen och skogsvårdsstyrelsen. I avtalet kan t ex stå att markägaren mot ersättning ska röja kring stora ekar i en igenvuxen hagmark. Naturvårdsavtal är lämpliga särskilt vid tillfällen då trädmiljöer behöver skötsel för att behålla sin flora och fauna. Ersättningsnivån är lägre än vid avtal om biotopskydd då markägaren fortfarande kan sälja marken som produktiv skogsmark. Ett naturvårdsavtal är således tidbegränsat och gäller tills skogen skiftar ägare.

Natur- och kulturreservat

Ett område får förklaras som naturreservat för att bevara biologisk mångfald och värdefulla naturmiljöer eller för att området behövs för friluftslivet. Att det behövs för att skydda, återställa eller nyskapa livsmiljöer för skyddsvärda arter kan också vara skäl för att förklara det som naturreservat enligt miljöbalken (7 kap., 4 §).

Som vid inrättandet av biotopskyddsområden har den som äger området rätt till ersättning om naturreservatet kommer att innebära att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

Beslutet att förklara ett område som naturreservat får tas både av länsstyrelsen och kommunen. Att skapa ett reservat tar tid, ofta flera år. Enligt uppgift har Länsstyrelsen en lista över områden som står på tur för att bli reservat. Denna lista är dock inte officiell, men prioriteringsordningen grundar sig troligen på länets naturvårdsplan, där Malmöhus-delen fortfarande endast finns i remissversion. Områden som tidigare gick under benämningen naturvårdsområden skall efter balkens införande behandlas som naturreservat. Skyddsformen naturvårdsområden utgår härmed helt. Nytt är också skyddsformen kulturreservat vilken tillkommit för att kunna skydda områden av kulturhistoriskt intresse som saknar kända biologiska värden.

Ädellövskogslagen

Denna lag kom till 1984 för att förhindra att arealen ädellövskog ytterligare minskade i landet. I 25 § i skogsvårdslagen står det att i ett bestånd av ädellövskog får inga åtgärder vidtas som leder till att beståndet upphör att vara ädellövskog. Om beståndet avverkas ska alltid ny ädellövskog anläggas på platsen.

Vad som utgör ädellövskog definieras noga i skogsvårdslagens 22 och 23 §. Som ädla lövträd räknas alm, ask, avenbok, bok, ek, fågelbär, lind och lönn enligt 22 §. Om ett bestånd utgörs av lövträd till minst 70 % och av ädla lövträd till minst 50 % är det en ädellövskog enligt 23 §.

Lagen innebär att den som vill göra en avverkning i en sådan skog måste söka tillstånd för det. Innan tillståndet är beviljat av skogsvårdsstyrelsen får avverkningen inte ske. Inför en avverkning i vanlig skog gör skogsägaren en anmälan sex veckor innan till skogsvårdsstyrelsen och avverkar sedan när den tiden förflutit om ingen hör av sig. I tillståndsansökan för avverkning i ädellövskog ska brukaren ange vilka

hänsyn som tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Ofta inspekterar någon tjänsteman skogen på plats innan tillståndet för avverkningsges. Det sker alltid i Skåne.

De hänsyn en skogsägare måste ta enligt lagen är dock små. Skogsvårdsstyrelsen har en möjlighet att fatta ett juridiskt bindande beslut om att vissa bestämda naturhänsyn måste tas och innefatta det i tillståndet för avverkning. Att inte följa dessa hänsyn blir då straffbart för skogsägaren. Detta kan man göra om naturvärdena är särskilt höga.

Röjning och gallring i ädellövskog är inte tillståndspliktigt enligt lagen utan får ske så länge det främjar skogens utveckling. Observera att Skogsvårdslagen inte ingår i miljöbalken! Lättast hittar man lagen på skogsvårdsstyrelsens hemsida. Den går också att beställa därifrån per telefon.

Miljömärkning av skogsbruk

Forest Stewardship Council (FSC) är en internationell oberoende sammanslutning av organisationer som arbetar för ett uthålligt utnyttjande av världens skogar. FSC har utarbetat tio principer för hur ett ansvarsfullt skogsbruk ska bedrivas. Dessa principer tar hänsyn både till sociala faktorer, biologisk mångfald och ekonomi. Principerna håller nu på att omvandlas av varje land till en mer konkret standard för hur ett skogsbruk ska bedrivas för att certifieras av FSC. I den svenska standarden ingår att nyckelbiotoper och områden med naturskog inte får brukas.

Totalt ska minst fem procent av den produktiva skogsmarken på ett skogsinnehav, inklusive nyckelbiotoper och naturskogar, avsättas för bevarande och återskapande av miljöer som är värdefulla för biologisk mångfald. I reglerna för avverkning ingår bl a att minst 10 procent av virkesvolymen ska lämnas kvar.

I ädellövskog får kalhuggning inte alls ske. Standarden innehåller också en mängd föreskrifter om anläggning av ny skog, om kretsloppsanpassning och bekämpningsmedel. Den skogsägare som uppfyller standarden får märka produkterna från sin skog med FSCs symbol. Certifieringen utförs av speciellt utsedda certifierare.

På Internet finns en förteckning som uppdateras kontinuerligt över vilka skogar som certifierats i Sverige, se adresslistan!

Skogscertifiering – vad innebär det?

Det finns flera olika sätt att certifiera sitt skogsbruk. Oftast är det dock FSC man hör talas om i dessa sammanhang. Forest Stewardship Council (FSC) är en oberoende, internationell medlemsorganisation med säte i Mexiko. FSC ska uppmuntra till miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt bruk av världens skogar. FSC verkar för ett frivilligt ackrediteringsprogram för organisationer och företag som certifierar skogsbruk. I FSCs *Principer* och *Kriterier* finns övergripande riktlinjer för skogsbruk som gäller generellt över hela världen. Certifieringssystemet ska emellertid anpassas till de olika ländernas lokala förutsättningar och en av FSCs viktigaste uppgifter är därför att stödja arbetena för att utveckla nationella standarder.

Den Svenska FSC-arbetsgruppen bildades den 15 februari 1996 med syfte att utarbeta förslag till svensk FSC-standard som ska lämnas till FSC för godkännande. Gruppen består av representanter för sociala, miljö- och ekonomiska intressen. Den Svenska FSC-standardens godkändes den 5:e maj 1998.

De parter som står bakom förslaget är: Svenska Skogsarbetareförbundet, Svenska Träindustriarbetareförbundet, Svenska Samernas Riksförbund, Världsnaturfonden WWF, Svenska Naturskyddsföreningen, Fältbiologerna, Sveriges Ornitologiska Förening, Miljöförbundet Jordens Vänner, Skogsindustrierna, Svenska Kyrkan, Skogssällskapet, Kinnarps AB och IKEA.

Källa: www.fsc-sweden.org

Jättebok vid Ovesholm.
Foto: Per Blomberg 2003.

14

7.

Resurspersonlista.

Skalbaggar:

Alan Dufberg	040-150312
Lars Huggert	046-201764
Gösta Gillerfors	0340-15128

Svampar:

Carl-Gustav Bengtsson	0413-31474
Kill Persson	035-59463
Ingemar Robertsson	044-328060
Kerstin Bergelin	042-238232
Arne Ryberg	0454-49208

Lavar:

Svensk lichenologisk förening,	
Anders Nordin	08-59127768
	018-4712769

Mossor:

Gerhard Kristensson	046-202185
Olle Holst,	046-122707
Mossornas vänner	

8.

Adresser

Jordbruksverket	036-715114
Lunds Universitet	046-2220000 (vx)

Skogsvårdsstyrelsen södra Götaland:

Hallands norra distrikt	0346-36131
(Kungsbacka, Varberg, Falkenberg)	
Hallands södra distrikt	035-151200
(Halmstad, Hyltebruk, Laholm)	
Skånes västra distrikt	0451-57290
(Båstad, Ängelholm, Örkelljunga, Klippan, Perstorp, Åstorp, Hässleholm)	
Skånes östra distrikt	044-47540
(Osby, Ö. Göinge, Kristianstad)	
Skånes södra distrikt	0413-27650
(Skånes övriga kommuner)	
Blekinges västra distrikt	0454-322025
(Bromölla, Olofström, Karlshamn, Sölvesborg)	
Blekinges östra distrikt	0457-44840
(Karlskrona, Ronneby)	

Skånes Ornitologiska förening, Ekologihuset, Lund	
	046-146608

Internet

Nyckelbiotopsinventeringen <http://www.svo.se/skogensparlor>

Artdatabanken: rödlistor www.dha.slu.se/rodlist.htm

FSC - Sverige: (Svenska FSC-rådets hemsida)
-start www.fsc-sverige.org/
-FSC-standarden www.fsc-sverige.org/gron/stand.htm
-statistik, certifierad skog www.fsc-sverige.org/gron/statistik.htm

Skogsvårdslagen www.svo.se/lag/lag.htm

Centrum för biologisk mångfald www.cbm.slu.se/

9. Litteraturtips

Ahlén, I och Tjernberg, M. (red.) 1996. *Rödlistade ryggradsdjur i Sverige – Artfakta*. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

Andersson, L och Appelqvist, T 1990. *Istidens stora växtätare utformade de nemorala och boreonemorala ekosystemen. En hypotes med konsekvenser för naturvården*. Svensk botanisk tidskrift 84: 355-368.

Aronsson, M. (red.) 1999. *Rödlistade kärlväxter i Sverige – Artfakta*. Volym I och II. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

Arup, U., Ekman, S., Kärnefelt, I. och Mattson, J-E . 1997. *Skyddsvärda lavar i sydvästra Sverige*. Ekblad och co., Västervik

Blomberg, P, Billqvist, M, et al. 2003. *Skånska Jätteträd - deras betydelse, förekomst och historia*. Naturskyddsföreningen i Skåne, Lund.

Ehnström, B. och Walden, H.W. 1986. *Faunavård i skogsbruket – Den lägre faunan*. Skogsstyrelsen, Jönköping.

Emanuelsson, U, Bergendorff, C, Billqvist, M, Lewan, N. 2002. *Det skånska kulturlandskapet*. Naturskyddsföreningen i Skåne, Lund.

Hultengren, S. 1994. *Träd i odlingslandskapet. Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet (serie)*. Jordbruksverket.

Hultengren, S., Pleijel, H., Holmer M. 1997 *Ekjättar – historia, naturvården och vård*. Naturcentrum AB 1997.

Hultengren, S. och Nitare, J. 1999. *Inventering av jätteträd. Instruktion för inventering av grova lövträd i södra Sverige*. Skogsstyrelsen.

Ingelög, T., Thor, G. och Gustavsson, L. (red.) 1984. *Floravård i skogsbruket – Artdel*. Skogsstyrelsen, Jönköping.

Miljövärdberedningen 1997. *Skydd av skogsmark, behov och kostnader*. SOU 1997:97. Huvudbetänkande av miljövärdberedningen. Medhörande bilagor har beteckningen 1997:98. Kan beställas på 08-690

Högstubbe av ek vid Bjärggård
Foto: Magnus Billqvist 2003.

Rapportera jätteträd!

På vår hemsida kommer Du – med start under hösten 2003 – att löpande kunna rapportera träd som Du själv mätt upp och som överstiger de av oss angivna minimimåtten.

På hemsidan kommer Du också att gratis kunna ladda ner hela resultatet av inventeringen av jätteträd, inklusive koordinater för deras exakta läge!

Besök vår hemsida på adressen:

<http://skane.snf.se/>

91 91.

Nilsson, S. G., Baranowski, R. och Eliasson, P. 1999. *Blekinges eklandskap – av internationell toppklass*. Blekinges Natur, årsbok 1999.

Norén, M. (red.). 1995. *Instruktion för datainsamling vid inventering av nyckelbiotoper*. Skogsstyrelsen.

Riksrevisionsverket 1998. *Skyddas värdefull natur? En granskning av Naturvårdsverket och länsstyrelserna*. RRV 1998:62. Beställ på 08-690 40 00 (fax).

Rubensson, S. 1998. *Miljöbalken. Den nya miljörätten*. Norstedts Juridik, Stockholm.

Rundlöf, U. Och Nilsson, S. G. 1995. *Fem Ess metoden. Spåra skyddsvärd skog i södra Sverige*. Naturskyddsföreningen Förlag, Helsingborg.

Schmitz, Arne et al (red.) 1999. *Skogen i Skåne*. Skånes Natur årgång 86. Skånes Naturvårdsförbunds årsbok 1999. Många artiklar som alla berör skogens skötsel, historia och tillstånd.

Slotte, H och Göransson, H. 1996. *Lövtäkt och stubbskottbruk. Människans förändring av landskapet - boskapsskötsel och åkerbruk med hjälp av skog*. Del I och II. Kungliga skogs- och lantbruksakademien, Stockholm

Sörensson, M. 1994. *Hotade insekter i skånska skogar - dagsproblem och framtidsutsikter*. I Schmitz, A. (red). Natur på retur. Hotade växter och djur i Skåne, Del 2. Skånes Natur (årsbok) årgång 81.

Skånska Jätteträd

deras förekomst, betydelse och historia

Årsbok för Naturskyddsföreningen i Skåne 2003

Gamla och stora träd har alltid fascinerat människan. Kring dem har vi vävt sägner, myter och religioner. Men det är inte bara för oss människor som träden är viktiga. För tusentals organismer utgör de en livsförutsättning.

Denna bok försöker ge en helhetsbild på fenomenet trädjättar. Var finns de? Vilken betydelse har de? Vilka sägner och myter är knutna till dem? Hur många finns det? Vad definierar egentligen ett jätteträd? Vilken roll spelade träden förr? Hur fick de sina namn? Vilket är det största trädet i Skåne? Vilka utrotningshotade arter är knutna till gamla träd?

Med denna bok hoppas vi väcka ditt intresse för jättarna och deras framtid. Genom beskrivningar och personliga porträtt får du dessutom tips på var det finns jätteträd i din närhet så du själv kan åka ut och uppleva dem.

Detta erbjudande riktar sig i första hand till dig som är medlem i Naturskyddsföreningen och innebär, att du kan prenumerera på vår årsbok som utkommer en gång per år. **Som prenumerant får du vår årsbok för 2003 för endast 97 kr inklusive porto.** För icke prenumeranter är priset 180 kr. Förutom att du som prenumerant får årsboken, innebär din prenumeration, att du automatiskt erhåller ett erbjudande som detta när nästa årsbok utkommer.

Från och med 2003 hanterar vi själva åter prenumerationerna på årsboken. Det är därför du nu håller detta blad i din hand – vi vill ge alla våra medlemmar möjlighet till en ytterst förmånsfull prenumeration!

Årsboken kommer att få ändrat utseende, format och omfång. **Observera**, att även om du tidigare prenumererat på årsboken, kommer du inte automatiskt att få denna för 2003. Vi måste meddelas genom detta inbetalningskort eller via vår hemsida, att du vill ha årsboken även fortsättningsvis.

Har du frågor rörande våra årsböcker är du alltid välkommen att kontakta oss på telefon 046-13 96 70 eller på e-post kansli.skane@snf.se. Du kan också hitta mer information på vår hemsida <http://skane.snf.se/>

NATURVÅRD I LÖVSKOGEN

en idékatalog

Denna idékatalog har utarbetats som ett led i skogskampanjen inom ramen för projektet "Nemoral lövskog" som Naturskyddsföreningen i Skåne under åren 1999-2000 drivit tillsammans med Hallands Naturskyddsförening.

Syftet är att ge inspiration och idéer till den som vill utforska lövskogarna i sin hemtrakt. Om någon följer handledningen nogt kanske ännu en fin naturskog blir skyddad, men varje exkursion man gör är bra! Längre bak i häftet finns en lista över personer som är kunniga på de organismer som visar att en skog är särskilt värdefull.

